

Олег ЖЕРНОКЛЕЄВ

Історичні витoki та етапи становлення третього чину

Досліджено основні віхи зародження й розвитку Третіх чинів як мирянських відгалужень католицьких чернечих згромаджень. Висвітлюються ідейні та організаційні засади діяльності мирянських братств, виокремлюються найважливіші етапи їхнього становлення.

Ключові слова: Третій чин, чернечі ордени, Католицька церква.

Актуальність проблеми активізації участі мирян у повсякденному християнському житті засвідчують, зокрема, численні документи сучасної Католицької церкви (постанови II Ватиканського Собору, послання й праці римських понтифіків і архієреїв, тощо), які неодноразово й настійливо вказують на потребу підвищення ролі мирян у діяльності громад, парафій, різноманітних церковних інституцій. З цього погляду особливе місце належить світським інститутам Церкви, а також мирянським гілкам чернечих згромаджень, що історично – майже 800 років тому – дістали назву «третіх орденів» (в українській традиції – «третіх чинів»).

За своєю сутністю Третій чин є «місцем духовної, інтелектуальної та соціальної праці на славу Богу для тих людей, котрі прагнуть служити Богові, не виходячи зі свого світського стану. Не полишаючи мирських занять, вони максимально можливою для них мірою присвячують своє життя Богу. Згідно з давньою традицією Західної церкви, таких людей називають терціаріями – від латинського слова *tertio* (третій)»¹.

Однак у сучасній вітчизняній історіографії світським інститутам Католицької церкви приділено вкрай мало уваги. Показово, що в більшості праць, які так чи інакше торкаються історії католицького чернецтва, Треті чини навіть не згадуються. Чи не єдиним винятком є окремі статті М.Кирюшка й І.Єрмак². Тим не менше, історичні факти свідчать, що терціарії були важливою складовою церковних структур і відігравали помітну роль у житті чернечих спільнот. Тому метою нашої статті стало висвітлення основних віх зародження й розвитку цього суспільного феномену.

У наш час етимологія поняття «терціарії», як правило, трактується дещо спрощено: чоловічі чернечі спільноти вважаються

першим орденом, жіночі – другим, а світські (лаїкат) усіх станів і професій – третім орденом. Проте насправді віднесення певної частини мирян до «третього ордену» було пов'язане із поширенням у середньовічній Європі (V–XV ст.) уявлення про триєдину будову суспільства. Середньовічний соціум традиційно поділявся на три стани: «тих, хто молиться» (священнослужителі), «тих, хто воює» (рицарі, феодали) і «тих, хто працює» (спочатку переважно селяни, згодом ремісники, торговці, підприємці – так званий «третій стан»). Водночас поступово склалося й уявлення про троїсту будову Церкви. Наприкінці XII ст. до «ордену кліриків», тобто священників (*ordo clericorum*), та до «ордену ченців» (*ordo monachorum*) додається також «орден покаяння» (*ordo poenitentium*), що складався з мирян³.

З перших століть християнства рух покаяння був інституційним середовищем практик каяття, що були накладені церквою або добровільно вибрані як шлях євангельського вдосконалення. У Середні віки «*ordo poenitentium*» складався з різних категорій розкаяних, таких як облати (миряни, про яких мав дбати монастир, або з дитинства посвячені для чернечого життя), пустельники, самітники, паломники⁴.

Рух покаяння став дуже популярним після Григоріанської реформи в кінці XI ст. Це був добровільний рух, широко поширений серед мирян. Його характерними рисами були: апостольське життя, виражене убогістю, народними проповідями, покайними практиками та актами милосердя щодо ізгоїв, прокажених та ін.

Добровільний характер руху покаяння зіграв визначальну роль в його розвитку, але й був приводом для єретичних тенденцій. Офіційні структури церкви, папська курія, єпископи, монастирі часто були байдужі до великого євангельського підйому, що походив від мирян. Ця відсутність настановлення була однією з причин поширення ересі. Таким був, наприклад, рух *катарів* у Франції та Італії.

Потреба у справжній реформі спонукала до прямого втручання римських пап задля збереження ортодоксальності світських рухів покаяння. З початку XII ст. папи брали під свій захист різні групи, що провадили покайне життя. У 1195 р., коли св. Франциск з Ассізі ще був підлітком, у північній Італії була заснована група розкаяних, відома як «гуміліати». Папа Інокентій III затвердив їхній спосіб життя в 1201 р.⁵ Саме вони вперше в історії були названі «Третій чин».

Св. Франциск та його перші брати також, поки не отримали папське затвердження свого чернечого уставу, називали себе «розкаяними з міста Ассізі». З біографічних свідоцтв бачимо, що Франциск не тільки мав вирішальний вплив на оживлення покаянного руху в XIII ст., але також окреслив його конкретними приписами та скерував його як спосіб євангельського життя для мирян.

Франциск отримав усне схвалення його особистого способу життя від папи Інокентія III у 1209 р. Стиль життя, який Франциск з Ассізі дав мирянам, був викладений ним у першій версії Послання вірним. Цей лист має й другу версію, яка стосується тих же тем, але більш детально. Час написання листа невідомий, вірогідно десь у період між 1212 і 1215 рр.⁶

Ключовим словом Послання до вірних є *покаяння*. Документ є доказом того, що Франциск дав спосіб життя мирянам, що хотіли жити за радикальним покликком Євангелія, адаптованим до їхніх потреб. Стиль Послання є повчальним. Зміст стосується найпростіших, мінімальних основ покаянного життя, а саме: заповіді любові до Бога і ближнього, відмови від гріха, участі в Євхаристії і тайні покаяння, актів милосердя як доказів життя в каятті. Протилежний приклад являє собою людина, що не приступила до покаянного життя. Франциск описує духовну смерть цієї особи (ще за земного життя) в дуже жорсткій, але реалістичній формі⁷.

Історична традиція зберегла для нас доволі скупі відомості про перших терціаріїв. У джерелах є згадка про те, що якась пані з італійського міста Кортонна в області Тоскана прийшла до св. Франциска й попросила допомогти їй жити покаяним життям, будучи заміжною. Народний переказ називає також фермера, згодом – багатого купця під іменем Люкесіо з іншого тосканського міста Поджібонсі, а також його дружину Буонадонну як перших францисканських терціаріїв. Вони присвятили себе добродійній праці й, за переказом, були першими, хто отримав габіт із рук самого св. Франциска⁸. Люкесіо помер 28 квітня 1260 року і навіть вшановується як блаженний, культ якого був затверджений папою Пієм VI. Щоправда, цей переказ не має підтвердження в історичних джерелах⁹. Достеменно можемо сказати, що Орден покаяння св. Франциска став відомий в якості такого лише в 1221 році з «*Memoriale propositi*».

Текст «*Memoriale propositi*» був написаний другом св. Франциска і покровителем Ордену братів менших кардиналом Уголіно (пізніше він – папа Григорій IX) та переданий Ордену покаяння. Спосіб життя розкаяних св. Франциска був усно затверджений папою Гонорієм III у 1221 р.¹⁰ Фактично це був перший статут майбутнього Третього чину францисканців.

В основу тексту був покладений статут гуміліатів 1201 р.¹¹ Незважаючи на те, що оригінал «*Memoriale propositi*» не зберігся, правило знане з його редакції 1228 року, відомої просто за ввідним словом *Memoriale*.

Правило представлене в тексті документа як «пам'ятка того, що пропонується братам та сестрам покаяння, які живуть у власних домівках». Текст складається з 8 розділів, які стосуються: (1) повсякденного життя розкаяних, простоти їхнього одягу та заборони брати участь у публічних громадських розвагах; (2) правил стриманості (помірності); (3) правил посту; (4) молитви й богослужіння; (5) обрядових практик, заборони носіння зброї та уникнення клятв; (6) Євхаристії та зустрічі спільноти щомісяця; (7) практики діл милосердя щодо своїх братів, відвідування хворих, поховання мертвих та молитов за них, зобов'язання скласти заповіт через 3 місяці після прийняття до чину; правил щодо прийому нових членів у братство; (8) правил дисципліни та відвідин, обрання посадових осіб братства¹².

Жоден пункт цих правил не зобов'язував під гріхом. Вступ у спільноту розкаяних у ті часи передбачав однорічний випробувальний термін, прийняття урочистих обітниць та їх засвідчення в письмовій формі, прийняття габіту.

Варто зупинитися докладніше на окремих положеннях документа, які можуть зацікавити нас із погляду порівняння з існуючими досі традиціями внутрішнього життя Третіх чинів.

Зокрема, правило забороняє брати участь у світських трапезах, видовищах і танцях, а також організовувати урочистості та розваги. Обмежує споживання м'ясних страв до трьох днів у тижні (неділя, вівторок і четвер), а також закликає всіх, окрім слабких, хворих і подорожуючих, задовольнятися дворазовим прийомом їжі на день (обідом і вечерею). Зобов'язує постити в усі п'ятниці року, а від Дня всіх святих до Пасхи також і в середи.

Духовні особи мають відмовляти Часослов, всі інші – дванадцять «Отче наш» у *matutinum* (відповідає сучасній Годині Читань), по сім разів кожную іншу годину, під час Великого посту вони повинні брати участь у молитві *matutinum* у храмі. Мають приймати Святе Причастя тричі на рік: на Різдво Господнє, Пасху та Зіслання Святого Духа, а також сумлінно платити десятину. Їм не дозволяється носити зброю, а також вживати її проти будь-кого. Мають стриматись від принесення урочистих присяг, окрім випадку, якщо це послужить миру, вірі, захисту перед обмовою або для свідчення. Чвари між братами та сестрами чи іншими особами мають вирішуватись мирно; якщо виникають певні проблеми з місцевою владою, глави ордену повинні діяти разом з представниками єпископа.

Кожний має дбати про те, щоб його родина зберігала християнське життя. Раз на місяць всі ті, що мешкають в одній місцевості, мають брати участь у спільній Службі Божій. Якщо це можливо, один із ченців промовить до них кілька слів. На цій зустрічі кожний принесе щомісячну пожертву, а отримані таким чином гроші будуть розподілені між братами, які перебувають у потребі, та хворими, а також між убогими в цій місцевості. Міністр, тобто відповідальний за цю групу, принаймні раз на тиждень відвідає, особисто чи через свого представника, хворих братів. Усі зобов'язані брати участь у похованні померлих братів та виконанні в їхньому наміренні окреслених молитовних обов'язків¹³.

Щороку обиралися два нових керівники спільноти (міністри) та скарбник. Місцеві міністри мали обов'язок представляти канонічному візитатору публічні помилки братів, щоб той міг їх виправити або, якщо це буде необхідне, видалити зі спільноти. Кожний повинен був сповідатися принаймні раз на місяць. Заслугують на увагу запобіжні засоби, дотримання яких було вимогою до прийняття кандидата: спочатку кандидат має розплатитися з усіма боргами чи також не сплаченими десятинами, примиритися з особистими ворогами, не мати жодної підстави до підозри в ересі; жінки приймалися лише за згоди їхніх чоловіків.

Після річного випробування, кандидат, якщо був визнаний достойним, приносив свою обітницю (*promissio*) – на все життя. Потрібно було скласти публічний документ про принесення цієї обітниці, пам'ятаючи про те, що ніхто не може залишити братерську спільноту, крім випадку, коли приймає чернечий стан життя. Той, хто не виправляється, мав бути видалений зі спільноти. Вартує

звернути увагу на велику гнучкість, коли йшлося про застосування приписів, у залежності від конкретної ситуації кожного брата чи сестри. Владу надання звільнення від якогось правила деяким братам мав міністр, якщо на це з'являлися вагомі причини¹⁴.

Розкаяні часто були переслідувані за євангельське свідчення миру та відмову від участі у війнах. Тільки протягом 5 років – з 1221 до 1226 – папи Гонорій III та Григорій IX щонайменше 14 разів виступали на захист терціаріїв, що зазнавали гонінь з боку місцевих влад¹⁵. 30 березня 1228 р. папі Григорію IX знову довелося втрутитись з буллою «*Detestanda*», в якій він захищав право розкаяних не носити зброю та бути вільними від військової служби. У цій буллі Орден покаяння був уперше названий Третій чином¹⁶.

Отже, через заборону зброї та непотрібних клятв послідовники цих норм вступили в конфлікт із місцевою владою, про що свідчать багато папських булл, датованих XIII і XIV століттям, які мали на меті забезпечити привілеї терціаріїв. Особливий стиль життя розкаяних неодноразово офіційно підтверджували папи Інокентій IV, Урбан IV, Боніфачій VIII, а пізніше – Інокентій VI, Боніфачій IX, Мартін V і Сикст IV.

Тим часом, для самих францисканців-мирян важливими були Правила, урочисто проголошені буллою папи Миколи IV «*Supra montem*» 17 серпня 1289 р.¹⁷ Поява цього документа була викликана тим, що в XIII ст. існували братства Третього чину з доволі відмінними правилами. Фактично до Миколи IV не було такого статуту Третього чину, якого би повсюдно дотримувались. Микола IV вніс єдність норм та цілей у францисканський Третій чин, якому в подальшому було доручено піклуватися про монахів Ордену братів менших¹⁸.

У разі порівняння правил, опублікованих та впроваджених Миколою IV, та найдавнішого тексту «*Memoriale propositi*» 1221 р., побачимо, що вони великою мірою солідарні, з допустимими незначними відмінностями та різним розміщенням розділів (тут їх 20). Якщо не враховувати окремих деталей, що пізніше зазнали змін і уточнень (особливо вимог щодо постів та стриманості в їжі, пом'якшених папами Климентом VII у 1526 р. і Павлом III у 1547 р.), загалом Правила Миколи IV залишалися в силі протягом шести віків – майже до кінця XIX ст.

Водночас з'явилась інша, цілком відмінна інституція, яка згодом об'єдналася з частиною Ордену покаяння та утворила домініканський Третій чин. Це був військовий чин під назвою ***Militia Jesu***

Christi (Солдати Ісуса Христа), створений для захисту Церкви. Вони, судячи з усього, були об'єднані наприкінці XIII ст. Правила світських домініканців були затверджені папою Гонорієм IV у 1286 р. буллою «*Congruum existimantes*»¹⁹. Права й привілеї світських домініканців також неодноразово підтверджувалися протягом наступних століть.

У 1883 р. папа Лев XIII, сам будучи терціарієм, за допомогою Апостольської Конституції «*Misericors Dei Filius*» вніс зміни до тексту, адаптуючи його до тогочасного становища та потреб суспільства. Всі суттєві моменти, однак, залишились недоторканими; лише щоденні усні молитви були скорочені, так само як і пости та стриманості в їжі, у той час як колишня норма щодо сповіді та причастя тричі на рік була замінена щомісячною. Інші пункти змінених Левом XIII Правил мали велике соціальне та релігійне значення, як наприклад заборона пишноти одягу, частого відвідування театрів сумнівного характеру, зберігання та читання газет та книжок, суперечливих вірі та моральності. Будь-який парафіяльний священик міг заснувати братство та керувати ним. Ті, хто з серйозних причин не могли приєднатися до братства, розглядалися як відособлені терціарії. І, насамкінець, усі члени Третього чину наділялися великими духовними привілеями²⁰.

Благотворний вплив світського Третього чину св. Франциска важко перебільшити. Завдяки забороні носіння зброї був завданий удар феодалній системі, а через прийняття бідних та багатих, знаті й простих людей пом'якшувалися соціальні бар'єри в суспільстві.

Про успіх світського Третього чину в справі втілення ідеалу св. Франциска можна судити з великої кількості святих (близько 75 – станом на початок XX ст.) та блаженних різних соціальних станів, яких він породив. Достатньо згадати: св. Єлизавету Угорську, короля Франції Людовіка IX Святого, короля Кастилії св. Фердинанда, св. Єлизавету Португальську, блаж. Жана-Батіста Віаннея з Арса та багато інших. Щодо діячів літератури, мистецтва, політики, винахідників тощо, то серед відомих осіб, яких історична традиція відносить до францисканських терціаріїв, можуть бути названі: Данте, Петрарка, Кола ді Рієнцо, Христофор Колумб, Васко да Гама, Сервантес, Лопе де Вега, Дон Педро Кальдерон, Томас Мор, Гальвані та багато інших. Членами Третього чину були папи Пій IX, Лев XIII, Пій X²¹.

Відомі домініканські терціарії: св. Катерина Сієнська (одна з трьох жінок, визнаних учителями Церкви), у Америці перша канонізована свята – Роза з Ліми (померла 1617 р.) та перший негр, зачислений до лику блаженних – Мартін Поррес (пом. 1639 р.); у Франції слід згадати св. Людовіка Марію Грінйона де Монфора (1673–1716), відомого своїми трактатами про істинне вшанування Пресвятої Діви Марії та про вервицю, та багато ін.²²

З часів Лева XIII Третій чин став діяльнішим, ніж будь-коли. Станом на початок ХХ ст. загальне число членів францисканського Третього чину оцінювалося приблизно двома з половиною мільйонами осіб по всьому світу. За деякими даними, лише в міжвоєнній Польщі наприкінці 1930-х років налічувалося близько 200 тис. францисканців-терціаріїв²³.

У першій третині ХХ ст. активізувалися й Треті чини в українській Греко-католицькій церкві, зокрема в згромадженнях василіан і редемптористів. Одним із свідчень цього стали Правила для мирян Василіанського чину, укладені Митрополитом Андреем Шептицьким (у 1932 р. вийшло вже третє видання цих Правил)²⁴.

Проте загалом ХХ століття стало періодом важких випробувань у житті людства та в історичній долі Церкви, а разом із нею і в історії Третіх чинів. Перша й Друга світові війни, революції та розпад імперій, встановлення тоталітарних режимів у цілому ряді країн – усе це негативно позначилося на становищі світських інститутів Церкви, створюючи вкрай несприятливі умови для їх розвитку. З іншого боку, значні зміни, що відбувалися в суспільстві кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., також вимагали нового осмислення місця та ролі мирян у Церкві та сучасному світі.

Важливою віхою став ІІ Ватиканський Собор (1962–1965 рр.), відкритий за папи Івана ХХІІІ, а завершений Павлом VI. У Догматичній Конституції про Церкву собор дав таке визначення мирян: «Під іменням мирянин тут розуміються всі вірні християни, крім членів священничого чину та чернечого стану, встановленого в Церкві, тобто християни, що втілені в Христа через хрещення, становлять народ Божий, та беруть участь у Христовій священничій, пророчій та царській службі, виконують свою частку місії цілого християнського народу в Церкві та в світі»²⁵.

Оновлене бачення місії мирянина у світі мало знайти відображення в статутах і житті Третіх чинів. Так, у новому статуті домініканців-мирян (1987 р.) було записано: «До учнів Христа, що живуть у світі, належать як чоловіки, так і жінки, котрі, завдяки

хрещенню й миропомазанню, беруть участь у пророчій, священничій та царській місії Господа нашого Ісуса Христа. Вони покликані свідчити серед людей про присутність Христа, щоби божественне вчення про спасіння було пізнане й прийняте усіма людьми». Засобами поступу в реалізації свого покликання для домініканців-мирян є:

- Слухання Слова Божого і читання Св. Письма, особливо Нового Завіту;
- У міру можливості щоденна участь у звершенні Євхаристійної Жертви;
- Часто приступати до тайни Примирення (сповіді);
- Звершення Богослужіння в єдності з усією Домініканською родиною та індивідуальні молитви (вервиця, споглядання);
- Перетворення свого серця в душі й практиках євангельського покаяння;
- Сумлінне вивчення істини Одкровення та постійне роздумування над сучасними проблемами в світлі віри;
- Шанування, згідно традицій ордену, Пресвятої Діви Марії, а також св. Домініка й св. Катерини Сієнської;
- Періодичне здійснення духовних вправ.

Також засобом досягнення мети є сам Статут Третього чину, його виконання²⁶.

Після II Ватиканського Собору та відповідних змін у статутах у 1975-1977 рр. в УРСР також була відновлена діяльність Третіх чинів василіан і редемптористів. Навіть за умов підпілля терціарії щомісяця збиралися на Службу Божу та щороку на духовні вправи (до 30-40 осіб на три-чотири дні в умовах підпілля). Одним із головних завдань Третього чину було забезпечення помешкань для проведення підпільних богослужінь УГКЦ та скликання людей, а також переховування богослужбових речей.

Водночас у багатьох країнах дедалі зростало число людей, які бажали жити духом чернечих спільнот, співпрацювати з ними, але не хотіли формально вступати в них (через тривалий випробувальний термін, урочисті обітничі, нове ім'я, габіт і т.д.). Тому, наприклад, у домініканців мирянни фактично поділилися на власне Третій чин і свого роду «симпатиків», які разом становлять «домініканську родину».

Ще однією тенденцією сучасного світу стала відмова від історичної назви «Третій чин». Це викликало багато дискусій. Мотиви

– підкреслити рівноцінність усіх гілок, оскільки «третій», нібито, асоціюється з певною меншовартістю, тоді як II Ватиканський Собор, серед іншого, наголошував, що миряни, властиво, і є Церквою. Однак, на нашу думку, числівник «третій» передусім указує на історичний порядок і на триєдину будову Церкви, що складається зі священників, монахів і мирян. Тим не менше, багато орденів і згромаджень усе ж зняли з назви слово «третій»: «Францисканський чин світських» (діючий статут – 1978 р.), «Світські домініканці» (1987 р.), «Мирянський чин Св. Василя Великого» (1992 р.) та ін. Проте це вже тема для окремого дослідження.

Отже, історичні витоки Третього чину сягають кінця XII – початку XIII ст., коли відбулося організаційне оформлення руху покаяння та входження його частин до складу францисканського й домініканського орденів у якості їхніх світських відгалужень. Основні, найзагальніші засади життя та діяльності терціаріїв залишалися практично незмінними впродовж шести століть – з кінця XIII і аж до останньої чверті XIX – початку XX ст., коли статутні вимоги Третіх чинів були дещо адаптовані до потреб і викликів модерної доби. Сучасний етап історії терціаріїв розпочався після II Ватиканського Собору й триває досі, однак його глибший і детальніший аналіз, як і загалом стан та перспективи розвитку світських інститутів Церкви в умовах сьогодення, міг би становити предмет окремої наукової розвідки.

¹ Кирюшко М. Терціарії в Україні / Микола Кирюшко, Ірина Єрмак // Людина і світ. 2004. – № 2. – С. 36.

² Там само; Кирюшко М. Терціарії в Україні / Микола Кирюшко // Історія релігій в Україні : науковий щорічник. Кн. 1 / Ін-т релігієзнавства, Львів. від-ня ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Від-ня релігієзнавства ін-ту філософії ім. Г. Сковороди НАН України. Львів: Логос, 2004. – С. 283–287; див. також: Жерноклеєв О.С. Витоки й становлення Третього чину мирян Згромадження Воплоченого Слова УГКЦ / О.С. Жерноклеєв // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Івано-Франківськ, 2007. – Вип. XII–XIII. – С. 58–62 та ін.

³ Початок чину покаяння [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.karcsyni.org.ua/200.htm> (03.11.11); див. також: Weber, R. A History and Theology of Sharing Responsibility for the Church / Richard K. Weber // Spirituality today. – 1985. – Vol. 37. – No. 2 (Summer). – P. 100–107.

⁴ Noel, M. History of the Franciscan Movement [Електронний ресурс] / Muscat Noel, OFM. – Режим доступу: <http://198.62.75.1/www1/ofm/fra/FRAht11.html> (14.05.11).

⁵ Ibid.

⁶ Higgins, M. Importance of a Familiarization with the Documents of the Secular Franciscan Order [Електронний ресурс] / Michael Higgins, TOR. – Режим

- доступу: <http://www.franciscans.org.au/sfo/sfo27/1documents.htm> (14.05.11).
- ⁷ Преподобний Франциск з Асизу. Листи. – Тернопіль, 2009. – С. 5–19.
- ⁸ Historical outline of the Secular Franciscan Order [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.franciscan-sfo.org/p1/history2.htm> (14.05.11).
- ⁹ Noel, M. Op. cit.
- ¹⁰ Ibid.
- ¹¹ Higgins, M. Op. cit.
- ¹² The primitive rule of life of the brothers and sisters of penance [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.franciscan-archive.org/index2.html> (28.05.11).
- ¹³ Початок чину покаяння...
- ¹⁴ Там само.
- ¹⁵ Historical outline of the Secular Franciscan Order...
- ¹⁶ Third Orders [Електронний ресурс] / Bede Jarrett, Ferdinand Heckmann, Benedict Zimmerman, Livarius Oliger, Odoric Jouve, Lawrence Hess, John Doyle // The Catholic Encyclopedia. – Vol. 14. – New York: Robert Appleton Company, 1912. – Режим доступу: <http://www.newadvent.org/cathen/14637b.htm> (30.05.09).
- ¹⁷ Supra montem. Approbatio Teritae Regulae fratrum et sororum Tertii Ordinis a B. Francisco institutae, pro saecularibus in propriis dominibus viventibus, Tertiarius nuncupatis PP. Nicolas IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.franciscan-archive.org/bullarium/smontem1.html> (27.04.2011).
- ¹⁸ Third Orders...
- ¹⁹ Johnston, T. Franciscan and Dominican Influences on the Medieval Order of Penance: Origins of the Dominican Laity / Thomas J. Johnston // Spirituality today. – 1985. – Vol. 37. – No. 2 (Summer). – P. 108–119.
- ²⁰ Third Orders...
- ²¹ Ibid.
- ²² Ibid.
- ²³ Pańczak, A. Trzeci Zakon Franciszkański na ziemiach polskich, 1883–1939 / Alojzy Marian Pańczak, OFM // Studium Franciscanum in caritate facere. – Poznań, 2009. – S. 165.
- ²⁴ Правила Св. отця н. Василія В. для людей світських. Уложив о. Андрей Шептицький, ЧСВВ. – Жовква : Вид-во ЧСВВ, 1932. – 32 с.
- ²⁵ Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, декрети, декларації. – Львів : Свічадо, 1996. – С. 121–130, 333–340.
- ²⁶ Wyrwał, T. Pojęcie „Rodzina Dominikańska” w świetle akt kapituł generalnych Zakonu Kaznodziejskiego w latach 1946–2001 / Tomasz Wyrwał, OP. – Wrocław, 2007. – S. 97–98.

SUMMARY

Oleg Zhernokleyev

Historical roots and stages of formation of the Third Order

The article is devoted to the milestones of genesis and development of the Third Orders as the lay branches of Catholic religious congregations. The ideological and organizational bases of lay fraternities are disclosed, the most important stages of their formation are singled out.

Keywords: Third Order, monastic orders, the Catholic Church.